

~~42.24/8~~

500.807

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА Ч. 8.

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ

О Р И С Я

КРАКІВ

1940

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

I. 500. 907

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА Ч. 8.

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ

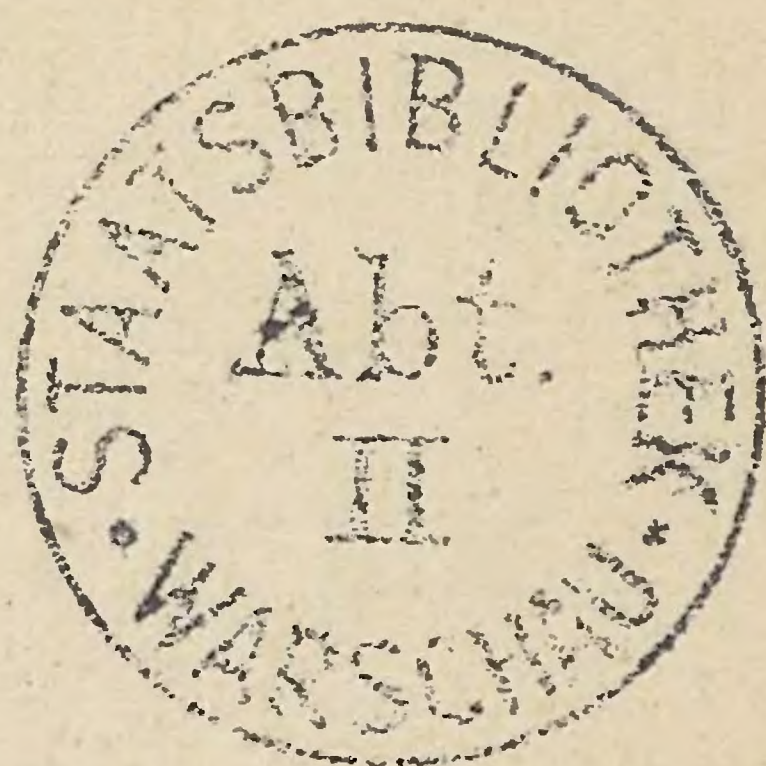
ОРИСЯ

Новеля.

КРАКІВ

1940

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО.

~~I. 42.211/8~~

I. 500.907

Друк: »Нова Друкарня Денникова« під наказною
управою, Краків, Ожешкової 7. Телефон 102-79.
Druck „Nowa Drukarnia Dziennikowa“, Kommissarische
Verwaltung, Krakau, Orzeszkowagasse 7.

143 P 40

I.

Співають у пісні, що нема найкращого на вроду, як ясна зоря в погоду. Отже, хто бачив дочку покійного сотника Таволги, той сказав би, може, що вона краща й над ясною зорю в погоду, краща над повний місяць серед ночі, краща й над саме сонце, що звеселяє й рибу в морі, і звіря в дуброві, і мак у городі.

Може й гріх таке казати: де таке видано, щоб дівча було краще від святого сонця й місяця? Та вже, мабуть, так нас грішних мати на світ породила, що як споглянеш на дівоцьку вроду, то здасться тобі, що вже ні на землі, ні на небі нема нічого кращого.

Гарна, дуже була гарна сотниківна! знали її по всій Україні; бо в нас в Україні, скоро було в кого виросте дочка хороша, то вже й знають усюди. Було чи треба кому з молодого козацтва, чи не треба у Війтовці, йде за сто верст, аби тільки побачити, що там за дочка в сотника Таволги, що за Орися, що всюди про неї мов у тоуби трублять! Та не багато з того виходило користи. Якось не було козацтву приступу до неї з залицянням. Чи батько був дуже гордий, чи дочка дуже пишна, того не знаю; а знаю, що було вернеться інший крутиус із Війтовець та й ходить, мов ґе-прикаянний. Спитає його про Орисю товариш...

»Шкода«, — каже, — »брате, нашого повабу й залицяння! Не для нас зацвіла ця квітка! Може хто й застромить її собі за високу шапку, тільки той буде не з нашого десятка«.

А товариш похитає мовчки головою, та й подумає: »Отже занапастила козака!«

II.

А Оріся була вже не дитина, вирівнялась і викохалась, як біла тополя в леваді. Подивиться було, на її старий сотник, подивиться на її пишний зріст і гарну вроду, порадуеться батьківським серцем, що діждав на старіст собі такої дочки, а часом і посумує: »Доспіла ти, моя ясочко, як повний колос на ниві! Та чи знатиме женчик, яку благодать бере собі від Господа милосерного? Є багато людей, і статечних, і значних, що залицяються на тебе, та не хотілось би мені віддавати тебе в руки сивому дідові: звялить тебе ревнуючи, як вітер билину в полі. Ой, не хотілось би віддавати тебе й за молодого шибай-голову, що не поживе довго без степу та коня, поляже в полі буйною головою, а тебе зіставить горювати з дітоньками!«

Так собі думаючи та гадаючи, старий Та-волга часом тяжко, тяжко засумує, аж сльоза покотиться йому з ока.

А Оріся росла собі як та квітка в городі. Повна та гарна на виду, маяла то сям, то там по господі в старого сотника, похожала як по меду бджілка і всю господу звеселяла.

III

Приснився раз Орисі предивний сон. Здавалось прийшла до неї з того світу покійна пані-матка, стала, над нею в головах, та й каже: »Дитино моя, Орисю! не довго вже тобі дівувати: що день благаю Господа милосерного, щоб післав тобі вірну дружинку«.

Встала Орися ні сумна, ні весела, йде до панотця в світлицю, зачервонілась, як та квіточка, та й каже: »Паноченьку! позолили мої дівчата плаття. Нехай запряжуть нам коней; поїдемо ми до Трубайла під Турову Кручу: там вода чиста, як скло, рине по камінням«.

А панотець рече: — Чого ж тобі, Орисю, так далеко їздити?

— Хіба ж то вже, паноченьку, й далеко?... на пів-години ходу; та туди ж уже їхати лугом та левадами, що й не счуєшся, як вода заблещить під горою.

А панотець: — О, я вже знаю, що тільки чого забажала б, то вмієш випросити. Поклич же мені старого Гриву!

Поскочила Орися до дверей, не довго шукала Гриви, зараз привела його перед панотця.

А той Грива був старий, дідизний чоловік. Знав він пана сотника ще змалечку; випестив його на руках; вивчив і на коні їздити. Потім виходив з сотником у походах ледви не всю Польщу, був з ним і в Криму, був і на Чорному Морі; та вже на старість не схотів би й панства, щоб тільки при йому дожити віку. Старий уже був дуже дідуган той Грива; брови на очі йому понасовувались, і борода сива, до пояса.

Увійшов у світлицю, вклонився пану сотнику, та й каже: — Добридень, добродію!

А сотник йому: — Здоров, добродію! — Бо вони один одного звикли добродіями величати.

— Запряжи, — каже, — добродію, пару коней, візьми хоч той віз, що, було, сухарі в поході возим, та повези наших прачок до Трубайла.

А той йому: — Добре, добродію, запряжемо. Чому не запрягти?

І ото зараз іде, бере двох хлопців, викочує з-під повітки віз, довгий і широкий, добре йому знакомий, що не раз у лихій годині, засівши за його, відбивався від ляхів, або від татарви, не раз приняв через його й нужди немало, часом як трапиться, було, утікати із ним по корчах, по болотах, по багнах, щоб вихопиться манівцем із залоги. Викочує старий Грива той віз тепер на іншу потребу; запрягає пару коней, що вже літа погасили давно в них той вогонь, що кипить у серці, паше з очей і з ніздер, і кидає коня сюди й туди, на страх жінкам і дітям, а доброму козакові на втіху. Смирнії тепер ті два білі коники ходили під рукою сивого Гриви, що вже давно відвик від козацького герця.

Отже дівчата Орисині несуть сорочки, шиті рушники, настільники і всяке добро; наклали повний віз, і самі посідали: усі в стяжках та в квітках, — Орися поміж ними, — і як мак у городі всі квітки закрашає, так вона сиділа поміж своїми дівчатами. Сивий Грива сів спереду; хлопята кинулись відчиняти ворота. Виглянув у вікно пан сотник:

— Не барися ж там, Орисю!

А вона: — Ні, паноченьку!

Ляснув погонич пугою; коні заржали, почувши лугову пашу; потюпали і зникли з очей і з возом, і з погоничем, і з дівчатами.

IV.

От уже й луг перед ними. І сюди зелено, і туди зелено. Було бо це саме на весні, як ще трава свіжа та молода, тільки що вкриє землю. Скільки вгорі синього неба, стільки внизу зеленого лугу. І так як ясна зоря вночі покотиться, палаючи по небі, так тая Орися проїжджала широким лугом зі своїми дівчатами.

Аж ось — шумить, реве Трубайло за левадами. Як розступиться дерево, а сонце як заблестить саме в тому місці, де вода рине через каміння, то ти сказав би, що то не вода, а саме чисте скло, самий дорогий криштал рине з гори і беться на дрібні склянки об каміння.

Над річкою Трубайлом стоїть висока круча. Вся обросла кучерявим вязом, а коріння повисло над самою річкою. Дикий хміль почіплявся за те коріння і колишеться кудлатими жмутками. А внизу вода рине, та рине! Оце ж тая й Турова Круча.

Дивляться на неї дівчата, та й питаються в старого Гриви, чого вона прозвалась Туровою?

— Нащо вам знати? — каже Грива.

— Аджеж ти щось знаєш? Так і нам скажи!

— Ой, мої голубята! Сказав би вам, та тільки більш не поїдете сюди на річку.

— Що ж там таке? Скажи бо таки нам, дідусю!

Як узяли просити, не видержав старий, сів на камені над річкою, та й почав глаголати:

— Колись то давно, іще до татарського лихоліття, правив Переяславов якийсь князь. Та й був собі той князь стрілець такий, що аби зуздрів на око, то вже й його; і кохався він у польованні. Ото ж раз поїхав той князь на польовання, та й

відбився у пущі від своєї челяді. Іде та йде пущею, коли ж дивиться, аж на лощині пасеться стадо турів.

— А що ж то, дідусю, за тури? — спиталася Орися.

— То, моя кришко, були дикі бики з золотими рогами; тепер уже їх ніде не зуздриш. Бачить князь тих турів; тільки не дивується на їх золоті роги, а дивується, що при них стоїть дівчина, така, що усю пущу красою освітила. Підскочив він до неї так сяє, що й приступити не можна. Забув князь і про свою челядь і про те, що заблудив у пущі: вхопила його за серце тая чудова краса.

»Дівчино! — рече, — будь моєю дружиною!« А вона рече: »Тоді я буду тобі дружиною, як Трубайло назад вернеться.« А князь їй знову: »Як не згодишся на моє прохання, то я твої тури постріляю.« — »Як постріляєш мої тури, то вже більш нічого не стрілятимеш«. Розсердився князь, взяв лук з плеча і почав стріляти золоторогі тури. Сунулись ті тури в пущу, так і виваляли дерево; а князь за ними знай пускає стрілку за стрілкою. Прибігли над Трубайло.. а Трубайло тоді був не такий вузенький як тепер, — прибігли над високу кручу і всі шубовсть у воду! та й ніодин не переплив, усі каменем лягли по дну, аж річку загатили. Сплеснула тоді дівчина руками: »Потопив ти моїх золоторогих турів, блукай же тепер по пущі по всі вічні роки!...« Отже й блукає, кажуть, той князь до сього часу по пущі і ніяк не знайде свого Переяслава. А Переяслав був уже і в татарських руках був і в ляцьких, — чого вже не було з тим Переяславом? а він не знайде його, та й не знайде. А дівчині тури лежать і досі камінням у воді, і от

прислухайсь: тоне вода реве, а ревуть тури глухо зпід води. Отже, кажуть, буде таке время, що князь приїде на Турову Кручу, повстають тури і підуть шукати собі диких пущ по Вкраїні.

V.

Слухають дівчата, та аж сумно їм стало; слухає Оріся, та вже боїться й глянути на каміння, що простяглось купою через річку. Вже їй здається, що то справді не каміння; і вода шумить якось не так, як вода...

Засумував зовсім дівчат старий Грива. Не знають уже, чи прати би то їм, чи додому вбіратись; сором тільки старого Гриви; поглядає бо на них, та тільки всміхається. То було люблять прати на самій бистрині, положивши кладку з каменя на камінь; а тепер відійшли даліше від кручі, де вода ще не дійшла до каміння і пливе тиха та чиста, хоч вглянься як у дзеркало. І, справді мов у дзеркалі, видно в воді і небо, і кручу з тими кудлатими коріннями, що переплутались із хмелем, і кучеряві вязи, що повибігали на самий край і попростягали зелені лапи над річкою.

Дивиться Оріся в воду, аж у воді на кручі щось зачервоніло; хтось ніби виїхав із пущі на сивому коні і стоїть поміж вязами. Боїться глянути угору, щоб справді не було там когось; боїться глянути і на каміння: вже їй здається, що ось, ось заревуть і сунуться з річки зачаровані тури. Смикнула за рукав одну дівчину й показала в воду: дивляться дівчата, аж на Туровій Кручі князь на сивому коні. Так і обомліли. Бо хто ж би сказав, що то й не князь? Увесь у кармазині, а з пояса золото аж капає.

Не мало ж, видно, здивувався і козак: стоїть на коні нерухомий. Бо хто ж би й не здивувався, опинившись над такою кручею? Унизу рине вода через каміння, а над водою сидить нерухомо сивий дід на камені, а там стоять нерухомі дівчата, з пращами, з мокрими полотнищами в руках. Чи дівчата, чи, може, русалки повиходили прати сорочки підводному цареві, що живе в кришталевому будинку під водою. Оце ж, мабуть, і сам він вийшов з води погріти старі кости на сонці. Ще раз погляне козак на сивого діда, ще раз погляне на дівчат: позасукували по локоть рукава, попідтикали плаhti й мережані заполоччу подоли... Золото не сяє так на дорогих перстнях, як сяють у воді й над водою їх білі ноги. Задивився козак, і собі стоїть нерухомо; коли ж гукне на його старий Грива: »Гей, гей! козаче! Чого це тебе занесло на кручу? Хіба хочеш полоскати свої кармазини в Трубайлі?«

І скоро промивив, — зараз наче розбив які чари. Засоромилися дівчата і давай бовтать полотнищами.

А козак одвітує дідові: — Та й за те слава Богу, що хоть на кручу вибрався. Скажи, будь ласка, дідусю, як мені виїхати ік Війтовцям?

— А чого тобі треба в Війтовцях?

— Через Війтовці, — каже, — лежить моя дорога.

— А куди ж лежить твоя дорога?

— Моя дорога — до чийогось порога, моя стежечка — до чийогось сердечка.

— Еге! — каже старий Грива, — нехай же тобі Господь у доброму ділі помагає! Отже куди тобі виїхати. Берись униз, понад берегом; то там трохи нижче буде тобі доріжка; тією доріжкою

виїдеш ти на річку. Є через річку й кладочки: возом не проїдеш, а конем добрий козак перехопиться.

Подякував козак за пораду, повернув коня і сховався поза деревом.

Як сховався, тоді-то вже розгулялись наші дівчата: розписали козака на папері: які й очі, які й брови, як і говорить, як і сміється. Та каже: »Це твій суджений!« а та: »Це твій.« А одна додала: »Не змагайтесь дурно, дівчата: чи рівня ж таки вам пишній князь! Це нашій паночці суджений!«

Почервоніла Орися. — Збожеволіла, — каже, — ти, Парасько! Хіба не чула, що він сказав дідові?

І жаль їй було, сама не знає чому, що він їде свататися. Мягше від воску дівоче серце. Тане воно від козацьких очей, як від сонця...

— Що ж, — каже Параська, — що їде свататися! Судженої й конем не обїдеш!

VI.

Попрали дівчата сорочки, зложили на віз, зеленою пахучою травою прикрили, посідали й поїхали додому, свіжі та веселі; щебечуть як ластівки. Іще далеко не доїхав віз до сотницького двора, а в дворі вже чутно було, що вертаються.

— Орисю, наша панночко! — крикнули дівчата, скоро розчинилися ворота. — Чий же то сивий кінь у дворі стоїть? Це ж того козака, що ми бачили, це ж твого князя, це ж твого судженого!

Гляне Орися, а в серці наче жаром запекло. Чи вона злякалась, чи вона зраділа, сама того не знала.

Виглянув у вікно із світлиці молодий козак: іде в двір віз старими кіньми, із старим сивим погоничем; зелена трава волочеться по боках і беться по колесах; а ізза сивої бороди старого Гриви, ізза білої зими, червоніє літо — повний віз дівчат у квітках та в намисті, — Орися як сонце поміж ними! Виглянув, та аж руками сплеснув: — »Це ж вона, це ж вона!« І ото вже тоді почав на прямоту викладувати свою мову пану сотникові, і хто він такий, і чого приїхав. Хто ж він такий, то це вже пан сотник знав давно: Миргородський осауленко, отаман у своїй сотні, хорошого й багатого роду дитина. А чого приїхав? Приїхав подивитися, що там за Орися така, що там за дочка в сотника Таволги на всю Гетьманщину; а побачивши та й себе показавши, довідатися, чи вже надбала шитих рушників у скриню... Про що журився, чого бажав пан сотник, те й йому як із неба впало. Не довго думавши, позвав Орисю. Ввійшла в світлицю, червона, як калина.

— От, Орисю, тобі жених! Чи люб він тобі, чи може подождеш кращого?

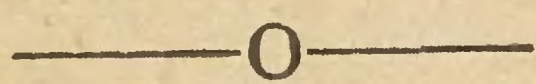
Хочби тобі слово промовила, хочби тобі очима зглянула. Стоїть, сердешненька, і головку схилила.

Бачить панотець, що не діждеться від неї одвіту, — бо де ж таки, щоб дівчина сказала, що в її на мислі. Очиці хіба скажуть, а сама ні. Порахував це панотець, та й каже: — Де вже такий козак та люб не буде! Обніміться ж та поцілуйтеся, та й Боже вас благослови!

Обняв козак Орисю, поцілував у ті губоньки, що наче з самого меду зліплені, і вклонилися обоє низько, до самого долу, панотцеві.

Чи багато ж наїхало дружини на весілля, чи бучно відбули гостей, чи довго гуляли, це вже не наше діло розказувати.

Бачив я Орисю саме перед весіллям; гарна була, як квіточка. Бачив я знов її через рік у Миргороді, — ще стала краща замужем, і дитина в її, як Божа зірочка. Вже я не раз думав собі, на неї дивлячись: — »Це божа слава, а не молодиця! Що, якби хто дотепний змалював її так, як вона, із маленькою дитинкою на руках! Щоб то за каритна була!«

-1. IV. 1943

